

МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА УМОВ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 338.24:43:633.791(043.3)

Д. А. САЇНСЬКИЙ

Територіальне управління Рахункової палати України, Вінниця

ПІДВИЩЕННЯ ДІЄВОСТІ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ХМЕЛЯРСТВА

В статті запропоновано розглянути можливості ефективного розвитку хмелярства в Україні. В якості базових обрано два сценарії. Прогнозні розрахунки виконано на основі врахування підвищення продуктивності в хмелярстві на засадах перспективного сортоформування хмеленасаджень, узгодження між пивоварною і хмелярською галузями; збалансування обсягів виробництва хмелю за сортовим складом з урахуванням потреб внутрішнього споживання та експорту; здійснення заходів з інноваційної модернізації галузі. Прогнозними розрахунками доведено зростання рівня рентабельності за реалізації обох сценаріїв.

Ключові слова: хмелярство, розвиток, продуктивність, сорт, сценарій, виробництво, інновації.

D. A. SAINSKYI

Territorial Department of the Accounting Chamber of Ukraine, Vinnytsia

THE EFFECTIVENESS INCREASE OF THE SYSTEM OF STATE SUPPORT OF HOP-GROWING DEVELOPMENT

The article proposes to consider the possibilities of effective development of hop-growing in Ukraine. Two scenarios were selected as the baseline. Predictive calculations are made on the basis of productivity in the rich hop-growing on the basis of promising the formation of varieties of plantations of hops, coordination between brewing and the rich hop-growing industries; balancing the production of hops on varieties composition tailored to the needs of domestic consumption and exports; the implementation of innovative modernization of the industry. Calculations proved the growth of profitability in the implementation of both scenarios.

Keywords: rich hop-growing, development, productivity, variety, script, production, innovation.

Постановка проблеми

Для розвитку хмелярства, у межах реалізації державної (галузевої) програми розвитку галузі, необхідним є тісне поєднання організаційно-економічних чинників з природнокліматичними, технологічними, політичними і соціальними. Оптимальним є комбіноване вирішення проблеми: ефективне використання наявних фінансових ресурсів, виділених на розвиток галузі; поступове скорочення імпорту продуктів переробки хмелю внаслідок запровадження відповідного державного регулювання (застосування спеціальних видів мита, зокрема антидемпінгового, компенсаційного тощо, посилення вимог до правильного визначення класифікацій імпортованих хмелепродуктів), з одночасним розвитком вітчизняної сировинної бази на основі впровадження інноваційно-інвестиційних технологій виробництва хмелю, його переробки, пакування, транспортування, зберігання та підвищення якості хмелепродуктів.

У ринкових умовах галузь повинна виробляти конкурентоспроможну продукцію, здатну належним чином тримати ринкову кон'юнктуру, задовольняти попит основних споживачів та забезпечити прибуткову діяльність хмелегосподарств. Ефективне виробництво, на прикладі прогресивного досвіду країн ЄС, можливе лише за умови використання нових розробок програмних документів галузевого розвитку та інноваційного обладнання і технологій як довгострокового фактору стабільності ринкових пропозицій в умовах загострення конкурентної боротьби.

Аналіз останніх досліджень економічного стану та державної підтримки розвитку галузі хмелярства в Україні

Оцінку економічного стану та державної підтримки розвитку галузі хмелярства та дослідження шляхів розвитку галузі викладено у матеріалах таких аграрних науковців, як П. І. Гайдуцький [1], Н. О. Куровська Н. О. [2], О. М. Николук [3], Т. В. Покотіло [4], Т. М. Ратошнюк [5], Ю. І. Савченко [6, 7], О. М. Шатило [8], Н. М. Яценко [9] та інших.

Аналіз економічного стану та державної підтримки галузі хмелярства в Україні перебуває у постійному полі зору сучасних аграрних науковців, проте відсутність державних і регіональних програм галузевого розвитку, стрімке погіршення показників стану розвитку хмелярства потребує невідкладної участі органів центральної і регіональної виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, суб'єктів господарювання щодо розробки стратегії галузевого розвитку, удосконалення системи та складових державної підтримки хмелярства.

Метою статті є оцінка впливу галузевої системи держпідтримки як складової організаційно-економічного механізму на розвиток хмелярства, пошуку шляхів удосконалення механізму державної

підтримки галузевого розвитку, розробки елементів, прогнозів стратегій та програм розвитку хмелярства.

Виклад матеріалу дослідження

Хмелярство є однією з галузей, що зазнала найбільшого впливу процесів глобалізації, під час прояву яких в економіці відбулось поширення входження іноземних інвестицій у пивоварну галузь і формування її монопольного впливу на суб'єкти господарювання з виробництва хмелю. В умовах поширення процесів глобалізації перед галуззю хмелярства постали виклики підвищення конкурентоспроможності продукції на основі підвищення інноваційного рівня галузі. Відповідно до цього, завдання інноваційного оновлення стає окремим галузевим завданням, що потребує вирішення на поточному етапі здійснення ринкових реформ та розробки стратегій та програм галузевого розвитку.

Для вирішення вище перерахованих завдань галузь потребує розроблення Програми розвитку хмелярства України на 2016–2020 рр. та на період до 2025 р., з визначенням переліку необхідних заходів, відповідальних виконавців, періодів їх реалізації, а також джерел та обсягів фінансування виконання передбачених завдань і стратегій розвитку галузі.

З метою реалізації та виконання програмних заходів щодо розвитку галузі хмелярства пропонуємо спільними зусиллями Асоціації хмелярів України, об'єднань хмелегосподарств, ПАТ «Укрпиво», Інституту сільського господарства Полісся НААН під егідою Мінагрополітики ініціювати наступне:

– Визначення пріоритетів розвитку хмелярства з урахуванням регіональних особливостей зони вирощування хмелю, зокрема малопродуктивних територій Полісся, а також зростання обсягів площ, валового збору та сортової структури хмеленасаджень (сортоформування) відповідно до потреб основних споживачів продукції галузі на основі узгодженої стратегії (плану) виробництва і переробки хмелепродукції на 2016–2020 рр. та на період до 2025 р.

– Відновлення на законодавчому рівні надходження збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства як одного з джерел реалізації заходів щодо розвитку галузі хмелярства до 2025 р. або тимчасового запровадження збору на розвиток хмелярства у розмірі 1 % з вартості реалізації пива (що за нашими розрахунками, виходячи з обсягів реалізації пива у 2013–2014 рр., середньої вартості 1 літра пива у 2014 р., може щорічно забезпечувати надходження в межах 300 млн. грн.). При цьому пропонуємо до 15 % одержаних коштів спрямовувати на реалізацію науково-дослідних робіт та інноваційних технологій у галузі хмелярства, до 40 % – на капітальні вкладення (придбання інноваційного обладнання) та до 45 % – на догляд за продуктивними і молодими хмеленасадженнями, закладання нових насаджень, реконструкцію (спорудження) хмелешпалер.

– Спрямування надходження збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства до спеціального фонду державного бюджету та виокремлення державної підтримки розвитку галузі хмелярства в окрему бюджетну програму для акумулювання коштів з метою можливості забезпечення ефективного фінансування видатків інноваційного розвитку галузі, зокрема капітального характеру (видатків розвитку), визначення критеріїв оцінки результативності, ефективності та соціально-економічного ефекту спрямування державних ресурсів і надання преференцій в організаційно-економічній площині розвитку галузевих взаємовідносин (пільгового оподаткування в галузі, митно-тарифного регулювання імпортно-експортних операцій тощо).

– Зміни механізму надання державної підтримки розвитку галузі хмелярства шляхом відмови від компенсації суб'єктам господарювання понесених у галузі витрат (такий механізм засвідчив спонукання споживачьких настроїв виробників, їх незацікавленості у забезпеченні виробництва якісною продукцією та її реалізацію споживачам) з одночасним переходом на субсидювання (дотації) вартості одиниці реалізованого хмелю за показниками якості, що відповідають державним стандартам, у відсотковому співвідношенні виходячи з обсягу наявних фінансових ресурсів у межах бюджетного періоду, але не більше 60,0 % всіх витрат на виробництво хмелю в середньому за попередні три звітних періоди за даними статистичної звітності – «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах», форма – 50 с/г.

– Законодавче закріплення обов'язкової норми купівлі пивоварними компаніями у вітчизняних суб'єктів господарювання хмелепродукції на рівні до 50 % від загальної річної потреби у такій сировині (з динамікою зростання від 15 % до 50 %) з одночасним посиленням митно-тарифного регулювання щодо імпортованих хмелепродуктів (особливо ізомеризованих хмельових препаратів, правильності класифікації таких товарів застосування спеціальних видів мита, зокрема: антидемпінгового, компенсаційного тощо).

– Звільнення від оподаткування ввізним митом та ПДВ операцій з імпорту високотехнологічного хмелярського обладнання щодо збирання, сушіння, грануляції, екстракції хмелю, пакування та зберігання хмелепродуктів (перелік якого визначається Асоціацією хмелярів України, об'єднаннями хмелегосподарств, переробного об'єднання за погодженням з Інститутом сільського господарства Полісся НААН, враховуючи оптимальні технологічні навантаження на таке обладнання, виходячи з максимальної частки реалізації вітчизняної хмелепродукції в загальному балансі хмелесировини).

– Запровадження пільгових режимів оподаткування для інноваційних хмелярських кластерних об'єднань (орієнтовним терміном на 5 років, зокрема щодо об'єднань хмелевиробників – звільнення від

оподаткування податком на прибуток, надання пільгового режиму оподаткування ПДВ, який залишати у розпорядженні суб'єктів господарювання для забезпечення їх інноваційно-інвестиційного переоснащення та створення привабливих умов щодо залучення до таких господарюючих суб'єктів внутрішніх інвестицій пивоварних компаній, спрямованих на створення сучасного переробного комплексу щодо збору, переробки, пакування, маркування, транспортування хмелепродукції).

– Спрощення/скасування необхідності державної реєстрації саджанців сортів хмелю, дозволених для поширення в Україні для імпортованих сортів з країн Європейського Співтовариства (зокрема Німеччини та Чехії) у межах до 15 % загальної потреби пивоварних компаній (за погодженням з Асоціацією хмелярів України) у разі їх реєстрації у зазначених країнах, а також звільнення операцій щодо їх імпорту від оподаткуванням ввізним митом та ПДВ.

Джерелом фінансування реалізації зазначених заходів можуть бути: кошти державного бюджету, внутрішні та зовнішні інвестиційні і кредитні ресурси (зокрема, великих пивоварних компаній як основних споживачів хмелепродуктів), кошти, спрямовані у результаті виконання регулюючої функції держави шляхом надання пільг і преференцій (у вигляді пільгового оподаткування інноваційних хмелярських кластерних об'єднань, здешевлення вартості імпортованого інноваційного хмелярського обладнання і знарядь та високопродуктивних іноземних сортів (шляхом звільнення від оподаткування таких операцій). Виконання заходів Програми розвитку галузі хмелярства надасть можливість збереження трудових ресурсів, створення додаткових робочих місць у малопродуктивних зонах території Полісся та відповідно покращення соціально-економічного становища у таких регіонах.

В умовах динамічних, перманентних і важко прогнозованих змін запорукою подальшого ефективного розвитку хмелярства є розробка різних сценаріїв галузевого розвитку, показників результативності реалізації державної програми підтримки галузі на 2016–2020 рр. та на період до 2025 р., що наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Прогноз розвитку хмелярства на період до 2025 року

Показники / роки	Факт 2013*	Прогноз по роках					
		2016	2017	2018	2019	2020	2025
Площа продуктивних насаджень хмелю, га	470	540	650	750	800	850	1050
Валовий збір хмелю, т	500	702	877	1125	1280	1445	1995
Урожайність хмелю, ц/га	10,5	13,0	13,5	15,0	16,0	17,0	19,0
Ціна реалізації хмелю, тис. грн/т	37,0	47,2	50,6	55,4	60,0	64,5	87,1
Сценарій 1: Рівень рентабельності вирощування хмелю без держпідтримки, %	-11,6	-6,0	-4,9	-1,8	1,4	4,0	17,1
Загальна сума державної підтримки, млн. грн.	*	17,0	23,2	30,3	35,2	40,0	50,9
Сума державної підтримки на 1 т реалізованого хмелю, тис. грн.	*	24,2	26,4	26,9	27,5	27,7	25,5
Сценарій 2: Рівень рентабельності вирощування хмелю з урахуванням державної підтримки, %	*	42,2	44,7	45,9	47,8	48,7	51,3

Примітка: * – у 2013 році відшкодування поточних витрат хмелегосподарств, а також заборгованості попередніх звітних періодів не проводилося.

Джерело: орієнтовні показники за результатами власних досліджень та оцінки експертного середовища Інституту сільського господарства Полісся НААН.

В якості базових обрано два сценарії: без урахуванням державної підтримки галузевого розвитку (сценарій 1) та з урахуванням державної підтримки (сценарій 2). Прогнозні розрахунки виконано на основі врахування підвищення продуктивності в хмелярстві на засадах: перспективного сортоформування хмеленасаджень, узгодження між пивоварною і хмелярською галузями; збалансування обсягів виробництва хмелю за сортовим складом з урахуванням потреб внутрішнього споживання та експорту; здійснення заходів з інноваційної модернізації галузі (придбання інноваційної хмелярської техніки, системи зрощення, обладнання для збирання, переробки, пакування, зберігання тощо). Прогнозними розрахунками доведено, що за реалізації першого сценарію рівень рентабельності у 2025 р. зросте до 17,1 %, а за реалізації другого – до 51,3 %. У результаті реалізації програмних заходів до 2025 р. очікується зростання площ хмеленасаджень у 2 рази – до 1050,0 га, за сортовим складом, узгодженим з пивоварними компаніями. При цьому у зазначеному періоді очікується зростання валового збору хмелю майже у 4 рази (до 1999,0 т у 2025 р.), зокрема за рахунок зростання урожайності у 1,8 разу (з 10,5 ц/га у 2013 р. до 19,0 ц/га у 2025 р.).

Фінансування виконання заходів Програми передбачається проводити за рахунок бюджетних коштів, державних механізмів надання пільг та преференцій, а також внутрішніх і зовнішніх інвестицій (таблиця 2).

Напрями, джерела і обсяги фінансування капіталовкладень на розвиток хмелярства у 2016–2020 рр. та на період до 2025 р.

Показники / роки	2016	2017	2018	2019	2020	2025
Потреба у капіталовкладеннях для придбання хмелярської техніки і знарядь, системи зрошення, млн грн.	15,5	19,7	23,7	19	17	15
Потреба у капіталовкладеннях для придбання обладнання щодо збирання, переробки, пакування, зберігання хмелепродукції, млн грн.	46,1	55,6	51,4	29,3	27,2	24,9
На наукові дослідження в галузі хмелярства та зміцнення матеріально-технічної бази наукових закладів, млн грн.	10,8	12,9	14,1	15,4	16,5	17,2
Загальна сума витрат на фінансування програмних заходів щодо інноваційного переоснащення галузі хмелярства, млн грн.:	72,4	88,2	75,1	63,7	60,7	57,1
Відсоток фінансування видатків розвитку у загальних обсягах видатків в галузі хмелярства, %	71,8	70,0	61,4	56,2	52,5	46,4
Із загальної суми витрат на виконання заходів капітального характеру в галузі хмелярства передбачається провести за рахунок (млн грн.):						
– коштів державного бюджету	15,0	20,0	10,0	10,0	10,0	5,0
– здешевлення вартості придбаного інноваційного обладнання	13,8	16,7	15,4	8,8	8,2	7,5
– надання пільгового режиму оподаткування для забезпечення реалізації інноваційних проектів	11,1	11,8	16,0	16,2	15,2	19,1
– внутрішніх та зовнішніх інвестицій	28,9	35,3	30,0	25,5	24,3	22,8
– компенсації відсотків по банківських кредитах на придбання інноваційного обладнання	3,6	4,4	3,7	3,2	3,0	2,7

Джерело: орієнтовні показники – за результатами власних досліджень та оцінки експертного середовища Інституту сільського господарства Полісся НААН.

Для забезпечення ефективного функціонування галузі хмелярства і отримання запланованого Програмою рівня виробництва у 2016–2020 рр. та на період до 2025 року передбачається спрямувати фінансування на виконання видатків інноваційно-капітального характеру в сумі 417,2 млн гривень.

Одним з факторів, який впливає на відсутність попиту на вітчизняний хміль та хмелепродукцію, є нездатність хмелярів об'єднати зусилля на збут вирощеної продукції шляхом формування однорідних партій хмелю за сортовим складом, якістю його переробки в гранули та екстракти. Не стала «модератором» такого процесу Асоціація хмелярів України, яка б забезпечила об'єднання зусиль хмелярів, що мають невеликі площі хмеленасаджень (10–30 га) для формування однорідних партій готової хмелепродукції та їх просування на внутрішніх ринках збуту та укладання довгострокових контрактів з пивоварними компаніями, а також контролю за їх виконанням.

Припинення державної підтримки галузі хмелярства, зокрема щодо відшкодування капітальних вкладень, змусило вітчизняних хмелевиробників використовувати на реалізацію зазначених заходів лише власні виробничі та фінансові ресурси. При цьому, без підтримуючої та мотиваційної державної підтримки неможливо забезпечити проведення технічного переоснащення процесів виробництва і переробки хмелю для завоювання домінуючих позицій на вітчизняному й міжнародному маркетингових ринках хмелю.

Важливим є збереження якості виробленої продукції з метою забезпечення підвищення економічної ефективності ведення хмелярства через уникнення швидкого окислення альфа-кислот унаслідок застосування спеціальних умов зберігання готової продукції. Зокрема, зазначене можливо досягти внаслідок одержання продукції з високим рівнем доданої вартості шляхом переробки хмелю (виробництво екстрактів і гранул), розширення асортименту хмелепродукції, що дозволить зберегти якість хмелю впродовж значного терміну та відповідно формування вигідної ціни на готову продукцію.

Новітні економічні та ринкові умови розвитку галузі диктують сучасні вимоги до якості хмелю та хмелепродукції як запоруки реалізації продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках збуту. Так, до 2011 р. в Україні діяли п'ять державних стандартів, які визначали вимоги до хмелю та регламентували правила і порядок відбирання проб ДСТУ 4097.1-2002 «Хміль гіркий. Частина 1. Хміль-сирець гіркий. Технічні умови», ДСТУ 4097.2-2002 «Хміль гіркий. Частина 2. Хміль-сирець гіркий спресований. Технічні умови», ДСТУ 4098.1-2002 «Хміль ароматичний. Частина 1. Хміль-сирець ароматичний спресований. Технічні умови», ДСТУ 4098.2-2002 «Хміль ароматичний. Частина 2. Хміль-сирець ароматичний спресований».

Технічні умови» та ДСТУ 4099-2002 «Хміль. Правила відбирання проб та методи випробування». При цьому з 01.07.2011 р. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 05.10.2009 р. № 357 [10] введено в дію два стандарти, які регламентують вимоги до якості хмелю та хмелепродукції – ДСТУ 7067:2009 «Хміль. Технічні умови» та ДСТУ 4099:2009 «Хміль. Правила відбирання проб та методи випробування».

Вимоги зазначених стандартів поширюються на хміль спресований (легкого або щільного пресування), який виробляють із висушеного хмелю для потреб харчової промисловості та виготовлення хмельових препаратів, а також визначають вимоги до транспортування, навантажувально-розвантажувальних робіт, виробничих приміщень, де проводять пресування, пакування, маркування, зважування, зберігання хмелю та хмелепродуктів, технічного стану устаткування, на якому виконуються зазначені процеси. Такими стандартами також встановлені вимоги щодо температури середовища, де зберігають хміль, а також приміщень, де відбувається зберігання спресованого хмелю.

Отже, державою забезпечено визначення технічних вимог до якості хмелю та хмелепродуктів, проте важливим сьогодні є питання гармонізації вітчизняних вимог до якості такої продукції на стадії маркетингового просування на ринках збуту з аналогічними вимогами у країнах Європейського союзу. При цьому такі стандарти не визначають вимоги до гранульованого та екстрагованого хмелю, а також вимог до пакування, маркування, транспортування та зберігання хмелепродукції.

В Європі стандартів на хміль немає, проте існують Регламенти ЄС, які встановлюють технічні показники якості хмелю та хмелепродуктів, а також вимоги до імпортованого хмелю з третіх країн. Зокрема, з 01.04.2007 р. у всіх країнах-членах ЄС застосовується Регламент Комісії ЄС від 14.12.2006 р. № 1850/2006 «Про встановлення детальних правил для сертифікації хмелю й продуктів, які містять хміль» (далі – Регламент ЄС 1850) та з 01.01.2009 р. застосовується Регламент Комісії ЄС від 18.12.2008 № 1295/2008 «Щодо імпорту хмелю з третіх країн» (далі – Регламент ЄС 1295) [12].

Регламент ЄС 1850 встановлює детальні правила щодо сертифікації хмелю і продуктів, які містять хміль, його заходи відповідають висновку Комітету з управління хмелем. Держави-члени повинні сертифікувати продукти відповідно до зазначеного Регламенту через уповноважені органи влади, спеціально призначені для цієї мети. Регламент ЄС 1850 гарантує однорідне застосування процедури сертифікації в державах-членах, яка повинна включати видачу сертифікатів і маркування й опечатування упаковок. Сертифікат повинен видаватись на стадії маркетингу, для якої застосовуються мінімальні маркетингові вимоги. Хміль для змішування повинен надходити з однієї і тієї ж території виробництва хмелю, має бути зібраним з одного й того ж врожаю та належати до одного й того ж сорту. Регламент ЄС 1850 дає визначення «закритого операційного циклу», як процесу підготовки або обробки хмелю, який здійснюється під офіційним наглядом та в такий спосіб, що кількість хмелю або обробленого продукту не можуть додаватись або вилучатись під час операції (завершується опечатуванням упаковки).

Держави-члени призначають компетентний орган сертифікації (які мають належні ресурси або виконувати свої обов'язки) й гарантують наявність необхідних процедур контролю та керівництво щодо цих процедур з метою гарантії мінімальної якості хмелю і продуктів. Компетентний орган сертифікації, володіючи статусом юридичної особи, ухвалює сертифікаційні центри відповідно до національного законодавства, і гарантує те, що вони мають відповідне обладнання, щоб виконувати покладені на них завдання.

На продовження зазначених вимог Регламент ЄС 1295 визначає вимоги до імпорту хмелю з третіх країн, при цьому, якщо компетентні органи держав членів знаходять, що досліджені зразки не задовольняють мінімальних маркетингових вимог, встановлених такими Регламентами, то таку продукцію заборонено реалізовувати в країнах ЄС.

Українській хміль, якщо він повністю відповідає вітчизняним стандартам, цілком може задовольнити європейський рівень якості. При цьому для забезпечення належного доступу вітчизняного хмелю та хмелепродуктів до зовнішніх ринків збуту, зокрема європейських ринків, необхідно гармонізувати діючі технічні стандарти в галузі хмелярства до правил, визначених Регламентами ЄС 1850 та 1295 у частині маркетингових вимог при реалізації хмелю і продуктів хмелю, його упаковки, зокрема визначення вимог до «закритого операційного циклу», пов'язаного з процесом підготовки або обробки хмелю.

Також потребує визначення компетентного органу сертифікації, який би забезпечив створення сертифікаційних центрів, що мають відповідне обладнання та фахівців для виконання покладених на них завдань, у частині забезпечення контролю за дотриманням мінімальних маркетингових вимог щодо хмелю та хмелепродуктів, передбаченого для реалізації на зовнішніх ринках, зокрема країнах ЄС. Потребує визначення державних стандартів до гранульованого та екстрагованого хмелю, оскільки основними споживачами, як на внутрішніх так і на зовнішніх ринках збуту у виробничому процесі в основному використовуються саме такі види хмелепродукції.

На законодавчому рівні відсутній Закон України «Про виробництво та обіг пива в Україні», проект якого вносився у 2006 р. народними депутатами України А. М. Морозом, С. П. Татусяком [13]. Такий закон міг би врегулювати питання визначення вимог (зокрема технічних показників якості) до «пива», «хмелю та хмелепродуктів», врегулювати взаємовідносини і взаємозв'язки, які виникають між пивоварною і хмелярськими галузями.

Отже, незважаючи на визначення технічних показників до якості хмелю та хмелепродуктів, необхідно є гармонізація вітчизняних вимог до хмелю і хмелепродуктів з правилами Регламентів ЄС 1850 та 1295, у частині контролю процесів з переробки та пакування готового хмелю та хмелепродуктів для подальшої реалізації, контролю та сертифікації на всіх стадіях та процесах маркетингового просування готової продукції на внутрішні та зовнішні ринки збуту, а також визначення компетентного органу сертифікації, якій був би погоджений Комітетом ЄС з управління хмелем (зокрема такі функції на сьогодні може виконувати спеціалізована лабораторія відділу біохімії хмелю і пива Інституту сільського господарства Полісся НААН).

Вирішення завдань оцінки ефективності організаційно-економічного механізму розвитку хмелярства вимагає методичного забезпечення, розробки моделей і методів оптимізації галузевих та регіональних програм розвитку і створення на цій основі систем підтримки прийняття рішень. Основу розроблювальної методики складає система комплексного оцінювання за критерієм «вартість – корисність».

Стратегію розвитку галузі хмелярства можна розглядати як комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на забезпечення високих значень показників економічної діяльності. Кожний такий захід оцінюватиметься множиною показників – вартістю, тривалістю виконання, очікуваним ефектом, ефективністю тощо. Якщо перші два підлягають достатньо достовірній оцінці на етапі планування, то оцінка решти показників на етапі планування є ускладненою. Для того, щоб оцінити потенційну можливість досягти поставлених цілей в умовах обмеженого фінансування, пропонуємо застосувати комплексний показник – «витрати – ефект» [14–16]. Для здійснення комплексного оцінювання програми розвитку галузі хмелярства скористаємося вихідними даними, наведеними в таблиці 3.

Таблиця 3

Оцінка можливих напрямів використання державної підтримки

Показники / роки	Ефект від виконання заходів (корисність) за експертною оцінкою	Відомості про виконання заходів					
		2016	2017	2018	2019	2020	2025
Загальна сума державної підтримки на догляд за хмеленасадженнями на одиницю реалізованої продукції, млн. грн.	*	17,0	23,2	30,3	35,2	40,0	50,9
Сума державної підтримки на 1 т реалізованого хмелю, тис. грн.	*	24,2	26,4	26,9	27,5	27,7	25,5
Можливі напрями використання одержаної підтримки, %:	*						
Ремонт хмелешпалер	1	10	10	15	15	10	10
Закладання хмільників	4	15	25	25	20	15	10
Догляд за хмільниками	5	20	15	20	25	35	45
Закупівля техніки, обладнання та механізмів	2	40	35	25	25	25	20
Інвестиції у наукові розробки та інноваційні технології	3	15	15	15	15	15	15

Джерело: сформовано автором.

Змістовний опис задачі: дано множину заходів $X = (x_1, x_2, \dots, x_i, \dots, x_n)$, що реалізують програму розвитку, оцінено напрями використання одержаної державної підтримки (c_i) та їх корисність (k_i). Необхідно визначити підмножину заходів, які забезпечили максимальну корисність програми розвитку в умовах різної комбінації напрямів використання одержаної державної підтримки (R).

Математична модель задачі:

а) цільова функція:

$$Z = \sum_{i=1}^n k_i x_i \rightarrow \max ,$$

де x_i – параметр керування, якщо захід включається до виконання то $x_i = 1$, в іншому випадку $x_i = 0$;

k_i – корисність від реалізації i -го заходу;

n – загальна кількість заходів у програмі розвитку;

б) система обмежень:

$$S = \sum_{i=1}^n c_i x_i \leq R.$$

Визначимо залежність «витрати-корисність». Експертами було оцінено корисність запланованих заходів. Для оцінки застосовувалася така шкала оцінок: висока корисність – 1, добра – 2, середня – 3, задовільна – 4, низька – 5 (таблиця 4).

Таблиця 4

Витрати та корисність наростаючим підсумком

Номер заходу	Заходи прямої державної та інвестиційної підтримки галузі	Частка використання виділених коштів, %	Корисність заходу	Витрати наростаючим підсумком, %	Корисність наростаючим підсумком
1	Ремонт хмелешпалер	11,55	1	1	11,55
2	Закладання хмільників	18,54	4	5	30,08
3	Догляд за хмільниками	26,83	5	10	56,91
4	Закупівля техніки, обладнання та механізмів	27,97	2	12	84,88
5	Інвестиції у наукові розробки та інноваційні технології	15,12	3	15	100,00

Джерело: розраховано автором.

Заходи пронумеровані в порядку зменшення корисності, відображають залежність «витрати – корисність» за відповідним критерієм. Ця залежність надає можливість визначити максимальний ефект за заданим показником (у нашому випадку – корисність), який можна отримати від заданої множини заходів при заданому наборі напрямів використання наданої державної підтримки. Фактичний ефект може бути меншим за рахунок дискретності заходів. Для побудови реальної залежності «витрати – корисність» необхідно розв'язати так звану задачу про ранець [17; 18], задаючи різні варіанти поєднання напрямів використання наданої суб'єктам господарювання державної підтримки. Математична модель такої задачі сформульована вище. Для розв'язання задачі при різних значеннях R застосуємо метод динамічного програмування [18]. Для застосування методу заздалегідь будемо на площині систему координат, одна вісь якої відповідає заходам, а друга – комбінації напрямів використання наданої державної підтримки (рис. 1).

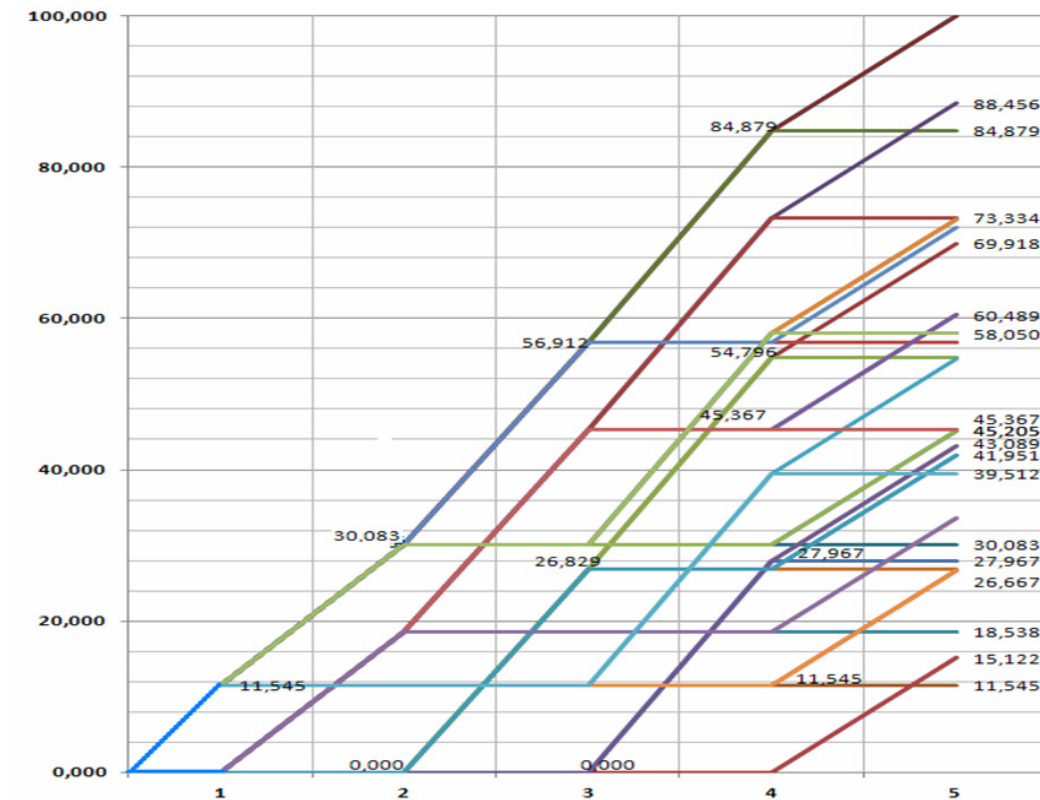

Рис. 1. Залежність «вартість – корисність»

Таким чином, можемо отримати оптимальні набори заходів при будь-яких напрямках використання одержаної державної підтримки. При цьому одним із пріоритетних напрямів використання, що дозволить значно збільшити корисність (ефективність) розвитку галузі хмелярства, є закупівля техніки, обладнання та механізмів і впровадження інноваційних технологій.

Запропонований підхід до розв'язування задач цільового планування надає можливості розв'язувати пряму й обернену задачі: 1) визначити оптимальну послідовність виконання запланованих заходів, при якій буде досягнуто максимальну корисність (ефективність); 2) за обмеженого фінансування вибрати раціональний перелік заходів, за якого буде досягнуто очікувану ефективність.

Загалом підвищенню ефективності організаційно-економічного механізму розвитку хмелярства сприятиме вдосконалення механізмів державної підтримки. Вихідною позицією при цьому має бути визначення фактичної наявності хмелешпалер і хмеленасаджень (шляхом проведення їх інвентаризації). Принциповим акцентом надання державної підтримки є зміна критерію – з відшкодування понесених витрат у галузі на надання компенсації на одиницю реалізованої продукції визначеної якості. На законодавчому рівні важливим є відновлення надходження збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства або тимчасового запровадження 1 % збору на розвиток хмелярства з реалізації пива як одного з джерел виконання програмних заходів, зокрема компенсації витрат розвитку галузі (з виокремленням бюджетної програми підтримки розвитку хмелярства за спеціальним фондом державного бюджету), запровадження пільгових режимів оподаткування хмелярів, удосконалення митно-тарифного регулювання імпорту хмелепродуктів (особливо ізомеризованих хмелевих препаратів), узгодження та імплементація галузевої нормативно-технологічної документації до вимог європейського законодавства.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень

Таким чином, для підвищення дієвості організаційно-економічного механізму розвитку хмелярства доцільним є вдосконалення механізмів розроблення стратегії і програмних документів галузевого розвитку на основі вдосконалення методичного підходу до їх розроблення, а також визначення: базових вимог до учасників програм щодо отримання державної підтримки; порядку обґрунтування різних програмних сценаріїв галузевого розвитку залежно від впливу факторів навколишнього середовища; відповідальних виконавців заходів, термінів виконання, джерел та обсягів їх фінансування.

В умовах динамічних, перманентних і важко прогнозованих змін запорукою подальшого ефективного розвитку хмелярства є розробка різних сценаріїв галузевого розвитку. В якості базових обрано два сценарії: без урахування державної підтримки галузевого розвитку (сценарій 1) та з урахуванням державної підтримки (сценарій 2). Прогнозні розрахунки виконано на основі врахування підвищення продуктивності в хмелярстві на засадах: перспективного сортоформування хмеленасаджень, узгодження між пивоварною і хмелярською галузями; збалансування обсягів виробництва хмелю за сортовим складом з урахуванням потреб внутрішнього споживання та експорту; здійснення заходів з інноваційної модернізації галузі (придбання інноваційної хмелярської техніки, системи зрошення, обладнання для збирання, переробки, пакування, зберігання тощо). Прогнозними розрахунками доведено, що за реалізації першого сценарію рівень рентабельності у 2025 р. зросте до 17,1 %, а за реалізації другого – до 51,3 %.

Дієвість удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку хмелярства може бути забезпечена за умови проведення комплексних реформ у галузі й економіці держави при узгодженні питань внутрішньогалузевого розвитку, збільшенні місткості внутрішнього ринку та збалансуванні структури експортно-імпортних операцій.

Література

1. Гайдуцький П. І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 43–48.
2. Куровська Н. О. Організаційно-економічний механізм відродження галузі хмелярства [Електронний ресурс] / Н. О. Куровська // Management theory and studies for rural business and infrastructure development. – 2010. – № 21 (2). – 10 с. – Режим доступу : <http://vadyba.asu.lt/21/71.pdf>.
3. Николок О. М. Фактори підприємницького ризику в галузі хмелярства / О. М. Николок, Т. М. Ратошнюк // Вісник Державного агроєкологічного університету. – 2007. – № 1. – С. 327–333.
4. Покотило Т. В. Удосконалення оцінки ефективності механізму державного регулювання регіональних інвестиційних процесів [Електронний ресурс] / Т. В. Покотило. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tpdu/2010_2/doc/3/14.pdf.
5. Ратошнюк Т. М. Управління якістю як засіб зниження ризиковості галузі хмелярства / Т. М. Ратошнюк, О. М. Николик, Т. Ю. Сітнікова // Економіка АПК. – 2008. – № 9. – С. 103–108.
6. Савченко Ю. І. Використання коштів державної підтримки галузі хмелярства / Ю. І. Савченко, Т. Ю. Приймачук, А. В. Проценко // Вісник аграрної науки. – 2008. – № 11 (листопад). – С. 72–76.
7. Савченко Ю. І. Пивна та хмелева галузі України: кон'юнктура та інтеграція : [монографія] / за ред. Ю. І. Савченко. – Житомир : ФОП Мальцева О. Ю., 2014. – 96 с.
8. Шатило О. М. Аналіз економічної ефективності виробництва хмелю в Україні / О. М. Шатило // Вісник Державного агроєкологічного університету. – 2007. – № 1. – С. 341–348.

9. Яценко Н. М. Особливості державного фінансування АПК та галузі хмелярства / Н. М. Яценко // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 63–70.
10. Наказ від 05.10.2009 № 357 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
11. Офіційний вісник Європейського Союзу Регламент Комісії ЄС від 14.12.2006 № 1850/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurodocs.sdla.gov.ua>.
12. Офіційний вісник Європейського Союзу Регламент Комісії ЄС від 18.12.2008 № 1295/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurodocs.sdla.gov.ua>.
13. Про виробництво та обіг пива в Україні : проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
14. Бурков, В. Н. Как управлять проектами / В. Н. Бурков, Д. А. Новиков. – М. : СИНТЕГ-ГЕО, 1997. – 188 с.
15. Канторович, Л. В. Экономический расчет наилучшего использования ресурсов / Л. В. Канторович. – М. : Изд-во АН СССР, 1959. – 310 с.
16. Проблемы программно-целевого планирования и управления / под ред. Г. С. Поспелова. – М. : Наука, 1981. – 460 с.
17. Альсведе Р. Задачи поиска / Р. Альсведе, И. Вегнер. – М. : Мир, 1982. – 334 с.
18. Беллман Р. Динамическое программирование / Р. Беллман. – М. : Издательство иностранной литературы, 1960. – 312 с.

References

1. Haidutskyi P. I. Pro osnovni zasady reformuvannya systemy derzhavnoi pidtrymky silskoho hospodarstva ta silskoi terytorii / P. I. Haidutskyi // Ekonomika APK. – 2005. – № 11. – С. 43–48.
2. Kurovska N. O. Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm vidrozhennia haluzi khmeliarstva / N. O. Kurovska // Management theory and studies for rural business and infrastructure development. – 2010. – Nr. 21 (2). – 10 с. URL: <http://vadyba.asu.lt/21/71.pdf>.
3. Nykoliuk O. M. Faktory pidpriemnytskoho ryzyku v haluzi khmeliarstva / O. M. Nykoliuk, T. M. Ratoshniuk // Visnyk Derzhavnoho ahroekolohichnoho universytetu. – 2007. – № 1. – С. 327–333.
4. Pokotylo T. V. Udoshkonalennia otsinky efektyvnosti mekhanizmu derzhavnoho rehuliuвання rehionalnykh investytsiynykh protsesiv / T. V. Pokotylo. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tpdu/2010_2/doc/3/14.pdf.
5. Ratoshniuk T. M. Upravlinnia yakistiu yak zasib znyzhennia ryzykovosti haluzi khmeliarstva / T. M. Ratoshniuk, O. M. Nykolyk, T. Yu. Sitnikova // Ekonomika APK. – 2008. – № 9. – С. 103–108.
6. Savchenko Yu. I. Vykorystannia koshtiv derzhavnoi pidtrymky haluzi khmeliarstva / Yu. I. Savchenko, T. Yu. Prymachuk, A. V. Protsenko // Visnyk aharnoї nauky. – 2008. – № 11 (lystopad). – С. 72–76.
7. Savchenko Yu. I. Pyvna ta khmeleva haluzi Ukrainy: koniunktura ta inteɦratsiia : [monohrafiia] / za red. Yu. I. Savchenko. – Zhytomyr : FOP Maltseva O. Yu., 2014. – 96 s.
8. Shatylo O. M. Analiz ekonomichnoi efektyvnosti vyrobnytstva khmeliu v Ukraini / O. M. Shatylo // Visnyk Derzhavnoho ahroekolohichnoho universytetu. – 2007. – № 1. – С. 341–348.
9. Yatsenko N. M. Osoblyvosti derzhavnoho finansuvannya APK ta haluzi khmeliarstva / N. M. Yatsenko // Finansy Ukrainy. – 2003. – №1. – С. 63–70.
10. Nakaz vid 05.10.2009 № 357. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
11. Ofitsiyniy visnyk Yevropeiskoho Soiuzu Rehlament Komisii YeS vid 14.12.2006 № 1850/2006. URL: <http://eurodocs.sdla.gov.ua>.
12. Ofitsiyniy visnyk Yevropeiskoho Soiuzu Rehlament Komisii YeS vid 18.12.2008 № 1295/2008. URL: <http://eurodocs.sdla.gov.ua>.
13. Pro vyrobnytstvo ta obih pyva v Ukraini : projekt Zakonu Ukrainy. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
14. Burkov, V. N. Kak upravljat' proektami / V. N. Burkov, D. A. Novikov. – М. : SINTEG-GEO, 1997. – 188 s.
15. Kantorovich, L. V. Jekonomicheskij raschet nailuchshego ispol'zovaniya resursov / L. V. Kantorovich. – М. : Izd-vo AN SSSR, 1959. – 310 s.
16. Problemy programmno-целевого planirovaniya i upravleniya / pod red. G. S. Pospelova. – М. : Nauka, 1981. – 460 s.
17. Al'svede R. Zadachi poiska / R. Al'svede, I. Vegner. – М. : Mir, 1982. – 334 s.
18. Bellman R. Dinamicheskoe programmirovaniye / R. Bellman. – М. : Izdatel'stvo inostrannoї literatury, 1960. – 312 s.

Надійшла 15.08.2015; рецензент: д. е. н. Хрущ Н. А.